

II. SZEKCIÓ

A HUNGAROLÓGIA ELMÉLETE ÉS KUTATÁSA

Holger Fischer

A hungarológia kutatásának helyzete az NSZK-ban
különös tekintettel a Hamburgi Egyetemre

A hungarológia helyzetéről az NSZK-ban két hamburgi kollégám Wolfgang Veenker és Fazekas Tiborc s müncheni kollégám Karl Nehring, valamint én is, különféle helyeken és különböző alkalmakból már többször beszámoltunk. Legutóbb és legrészletesebben 1988 márciusában a nyugatnémet kulturális napok keretében megrendezett kollokviumon.

1. A hungarológia fogalom fejlődése

A nyolcvanas években intenzív vita folyt a hungarológia fogalomról. A hetvenes évek végén még általában a hungarológiát a magyar filológiával azonosnak tekintették, nagyjából a nyelv- és irodalomtudomány értelmében. Egy másik értelmezés ezt a tartalmat kiegészítette a néprajztudománnyal, így használja ma ezt a fogalmat a Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság is. Közben kialakult az a felfogás, miszerint a hungarológia a magyarság egészére vonatkozó szellemtudományi diszciplínák teljességét foglalja magába. Az Egyesült Államokban és Nyugat-Európában a hungarológia fogalmát a kutatók tovább tágítják a társadalomtudományi diszciplínák bevonása révén, valamint annak interdiszciplináris, regionális szaktudományként való értelmezésével. Így a hungarológia fogalma mind a magyar filológiát, mind az országismeretet (Landeskunde), vagyis a magyar történelmet, kultúrtörténetet, néprajzot, politológiát, gazdaságtudományt, szociológiát és földrajzot magába foglalja. A hungarológia legutóbb említett meghatározása a hamburgi finnugor tanszéken már néhány éve a gyakorlatot jelenti.

A külföldön élő, nem magyar származású hungarológusok jelentősen eltérő nézőpontjai bizonyára hozzájárultak a fogalom nyolcvanas években lezajlott bővítéséhez. De nem szabad elfelejteni, hogy ez a korszerű meghatározás a hungarológia tartalmáról a német nyelvterületen 1916-ra nyúlik vissza, amikor Gragger Róbert Berlinben lerakta a hungarológia alapköveit.

2 A hungarológia intézményes feltételei

A hungarológia eredményes fejlődéséhez nélkülözhetetlen feltétel az alapos és pedagógiaileg is megalapozott, intézményesen biztosított és egy szakhoz tartósan kötött magyar nyelvoktatás.

- A következő a kép a nyugatnémet egyetemeken
- három egyetemen van magyar nyelvoktatás a finnugrisztika szak keretében (Göttingen, München, Hamburg),
  - további nyolc egyetemen rendszeresen tanítanak magyart a finnugrisztikán kívül különböző célkitűzésekkel, legtöbbször az Általános Nyelvészet kiegészítéseként (Köln, Bonn, Marburg, Giessen, Bochum, Freiburg, Münster és Nyugat-Berlin),
  - a következő három egyetemen csak alkalmanként van magyartanítás (Düsseldorf, Kiel és Würzburg).

A magyar nyelvoktatásra jellemző mind a 14 egyetemen célkitűzésként a filológiai kiképzés.

Emellett magyart tanítanak számos népfőiskolán - ez megfelel a magyar TIT-nek. A kelet-berlini helyzettel ellentétben - ahol rendkívül magas szinten folyik a nyelvoktatás - ezeken a helyeken az alapfokot éppen elérő csak az oktatás.

A magyar nyelvoktatás, nyelvészeti és irodalomtudományi kutatások mélyreható elemzéséről most lemondok, de szeretném felhívni figyelmüket a Wolfgang Veenker és Tiborc Fazekas tollából megjelent sokkal részletesebb cikkekre.

A következőkben szeretnék arra a magyar filológián túlmenő, interdiszciplináris és regionális szaktudományként értelmezett hungarológiára koncentrálni, amely a magyarság egészét érintő szellem- és társadalomtudományi diszciplínákat is magába foglalja.

Ebben az értelemben a hungarológiára jellemző, hogy önálló szakként, saját egyetemi záróvizsgával nem létezik. Jellemző továbbá a számos szaktudományra és tudományos intézetre tagolódás, a hiányzó összehangoltság, valamint az erős függőség az egyes kutatók személyes érdeklődésétől.

A magyar témákra vonatkozik, hogy az oktatásban és a kutatásban általában a Kelet- és Délkelet-Európa kutatáshoz

tartoznak. Túl messze vezetne, minden tudományágat és egyetemi és egyetemen kívüli intézményt felsorolni, melyekben valamikor egyszer már magyar témát is feldolgoztak. Mégis látható néhány intézet, melyekben rendszeresen foglalkoznak Magyarországgal. A három finnugor intézeten kívül elsősorban ezeket kell megemlíteni: Osteuropa-Institut der FU Berlin, Institut für Wirtschaft und Gesellschaft Ost- und Südosteuropas der Universität München, das Institut für Geschichte Osteuropas und Südosteuropas der Universität München, Institut für Ostrecht der Universität zu Köln, Zentrum für kontinentale Agrar- und Wirtschaftsforschung in der Universität Giessen, Institut für Aussenhandel und Überseewirtschaft der Universität Hamburg.

A kutatásban nagyobb jelentőséggel bírnak a kelet-európai kutatás egyetemen kívüli intézményei:

Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien zu Köln, Osteuropa-Institut München, Stiftung Wissenschaft und Politik Ebenhausen, HWWA-Institut für Wirtschaftsforschung Hamburg, Institut für Weltwirtschaft Kiel. A legfontosabb szerepet a müncheni Südost-Institut vállalta magára. Történettudományi részlegében a kutatási érdeklődés középpontjában a magyar történelem áll, a jelenkori kutatórészlegben pedig a Magyarország-szakcsoportban egy tudományos előadó feladata az ország aktuális politikai, gazdasági és társadalmi folyamatainak tudományos figyelése. Magyarország történelméhez kapcsolódóan a müncheni Ungarn-Institut-ot is említenünk kell, amelynek folyóiratában, az "Ungarn Jahrbuch"-ban, illetve kiadványsorozatában, a "Studia Hungarica"-ban Magyarország történelmét tárgyaló közlemények jelennek meg. Ezekre az intézményekre azonban egy erős politikai érdeklődés jellemző, amely egyebek között miniszteriális alárendeltségben és finanszírozásban és a szövetségi minisztériumok számára végzett munkákban fejeződik ki.

Már csak a nyelvi problémák miatt is a hungarológia még inkább mint más regionális tudományok csak néhány mélyre korlátozódik.

Mind a nyelv, mind pedig a magyar politikai fejlődés felelős azért, hogy a hungarológia az NSZK-ban hosszú ideig szinte kizárólag magyar származású kutatók területe volt.

Nem teljes bibliográfiai adatok alapján úgy gondolom, hogy a nyolcvanas években körülbelül hetvenen foglalkoznak az NSZK-ban többé-kevésbé rendszeresen bölcsészeti- vagy társadalomtudományi jellegű magyar témákkal. Ebből a hetvenből talán egy tucat intenzíven foglalkozik magyar témákkal.

Bár az idevonatkozó intézmények és kutatók száma tulajdonképpen még áttekinthető, már így is látszanak a szétforgácsolódás és a nem kielégítő koordináció jelei. Az intézményes struktúrák jelenleg olyanok, hogy a Magyarországgal való foglalkozás mindig a Kelet- vagy Délkelet-Európa kutatás részét képezik és még sehol nem érte el azt a kritikus nagyságot, mely egy intézményes önállósodáshoz vezetne.

3. A hungarológia helyzete a hamburgi egyetemen

Ami a hungarológia NSZK-beli helyzetére jellemző, az érvényes a hamburgi egyetemre is. Mégis itt alakult meg a Hungarológiai Központ, amelyet a következőkben szeretnék röviden ismertetni.

Az okok és szándékok, amelynek 1987 októberében a Hamburgi Egyetem Finnugor Szemináriumában a Hungarológiai Központ megalapításához, 1988. március 10-én egy egyezmény megkötéséhez a Magyar Népköztársaság Művelődési Minisztériuma és a Hamburgi Egyetem között, és végül 1988. június 30-án az ünnepélyes megnyitáshoz vezettek, több csoportba sorolhatóak:

1. A Német Szövetségi Köztársaság és a Magyar Népköztársaság között a hetvenes és nyolcvanas években egy szoros, szerződésekben rögzített kulturális és tudományos kapcsolatrendszer alakult ki, amely Magyarország szemszögéből a nyugati országok között a legkiterjedtebb és a legsokoldalúbb. A tudományos kapcsolatok további mélyítése mindkét fél szándékában áll, amint azt például a hivatalos kulturális csereegyezmény munkaterve, vagy több új egyetemi együttműködési szerződés is mutatja.

2. Magyar oldalról létezik egy, még a korábbi művelődési miniszter, Köpeczi Béla által kidolgozott kultúrpolitikai koncepció a magyar kultúra külföldi terjesztésére, amely minden esetben egy államközi tudományos-kulturális csere szerződés aláírását, egy magyar részről fenntartott kulturális intézet alapítását, valamint a támogatás harmadik összetevőjeként egy egyetemi, lehetőleg a finnugrisztika keretében működő hungarológiai központ, mint információs és dokumentációs centrum kialakítását veszi tervbe. Ez a koncepció már néhány ország esetében megvalósult, és a Német Szövetségi Köztársaságban is az 1989 őszén, Stuttgartban várhatóan megnyíló Magyar Kulturális Intézettel közvetlenül a megvalósulás előtt áll.

3. A hungarológia, mint egy, a magyar filológián túlmenő interdiszciplináris regionális tudományág helyzetét, mely a magyarság egészét érintő szellem- és társadalomtudományok teljességét magában foglalja, az jellemzi az NSZK-ban, hogy önálló szakként egyetlen felsőoktatási intézményben sem oktatják. Sokkal inkább tagolódik különböző tudományágakra és különféle tudományos intézetekre, kifejezetten a felsőoktatási intézményeken kívül. A létező anyagi, szakmai és személyi erők kihasználtságának javítására szükségesnek tűnik a koordináció.

4. Világos, hogy a tudományos kapcsolatok fejleszté-

sének döntő feltétele a német résztvevők oldalán az, hogy lényegesen több ismerettel bírjanak Magyarország politikai, gazdasági és társadalmi rendszeréről, továbbá egy másik feltétel a hungarológiai kutatás erőteljesebb összehangolása az NSZK-ban.

5. Az, hogy a Hungarológiai Központ éppen a Hamburgi Egyetem Finnugor Szemináriuma keretében alakult meg, az egyrészt abból következik, hogy a Hamburgi Egyetem az 1980 óta a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetemmel fenntartott együttműködési szerződése révén lényeges szerepet vállalt a tudományos kapcsolatok említett rendszerében, másrészt abból, hogy a Hamburgi Egyetem azonnal kész volt jelentős anyagi és személyi forrásokat rendelkezésre bocsátani, és végül, de nem utolsó sorban abból, hogy a Finnugor Szeminárium képes volt egy, a Gragger Róbert által vezetett Berliini Magyar Intézet hagyományaihoz kapcsolódó koncepciót kifejleszteni, amely a felsorolt tudománypolitikai elképzelésekkel nagyjából egybeesett, ugyanakkor azonban egy saját, jellemző vonást is figyelembe vett, és végül készen állott e koncepció megvalósítására is.

Ennek a koncepciónak az alapján kell a Hungarológiai Központnak az elmúlt évben összeült német-magyar tudományos tanács által is jóváhagyott feladatokat a dokumentáció, a koordináció, az oktatás és a kutatás területén ellátnia, amit a következőkben röviden bemutatunk:

1. Dokumentáció

- egy hungarológiai könyvtár és dokumentáció felállítása
- dokumentáció felállítása a Magyarországon, illetve az NSZK-ban dolgozó hungarológiai intézményekről, személyekről, kutatási programokról, oktatási ajánlatokról
- dokumentáció összeállítása a Magyar Népköztársaság tudományos rendszeréről.

2. Információ

- Információk összeállítása minden, a hungarológiai témákban érdekelt intézet, kutató, diák, valamint a nyilvánosság számára,

- információk elkészítése intézmények, kutatók számára, akik magyar tudományos intézetekkel és/vagy kutatókkal való együttműködésben érdekeltek,

- egy német nyelvű, rendszeres könyv- és folyóirat-szemle összeállítása és kiadása a hungarológiai témákhoz kapcsolódóan,

- a német-magyar tudományos együttműködés eredményeinek támogatása és terjesztése.

3. Koordináció

- kapcsolatok létesítése azok között a német kutatók között, akik hungarológiai témákon, illetve a német-magyar tudományos együttműködésben tevékenykednek

- az ebben az együttműködésben résztvevők számára. egy hely biztosítása találkozás és tapasztalatcsere céljaira.

4. Oktatás

- Egy szakirányú, az egyes tudományágak igényeinek megfelelően kialakított magyaroktatás támogatása,

- magyar intézetekkel közösen oktatási és kutatási programok tervezése, amelyek alkalmasnak tűnnek arra, hogy német kutatók érdeklődését felkeltsék a hungarológiai témák iránt, valamint alkalmasak a német-magyar tudományos együttműködés támogatására.

5. Kutatás

- Önálló kutatói munka külső forrásból támogatott programokban és ösztöndíjasok szakmai támogatásában képzelhető el.

A felsorolt munkaterületek alapján kell a Hungarológiai Központnak impulzusokat adnia a hungarológiai kutatás

A Hungarológiai Központ szíve kétségtelenül a könyvtár. A hungarológiai könyvtár az ötvenes évek óta fennálló Finnugor Szeminárium könyvtárába integrálódik, és már csak azért is még mindig erősen filológiai irányú. Bevezettünk azonban egy új katalógus-rendszert, mely a filológiai szakok mellett más, a hungarológiához tartozó társadalomtudományi területeket is felölel és egyben egy dokumentációs rendszerre való bővítésre is alkalmas. A könyvtár hungarológiai osztályának az állománya 1987 óta jelentősen megnövekedett.

Teljesen világos, hogy a Hungarológiai Központ a felépítés időszakában még nem képes valamennyi elképzelt feladatát teljes mértékben ellátni. A feladatok megvalósításához nagyon fontos a szoros együttműködés a magyar tudományos és kulturpolitikai intézményekkel, valamint a többi hungarológiai centrummal. Ebből a célból szeretném segítségüket kérni.

IRODALOM

- Backhofer, Wolfgang; Fischer, Holger (Hrsg.): Ungarn - Deutschland. Studien zu Sprache, Kultur, Geographie und Geschichte. Wissenschaftliche Kolloquien der ungarischen Wirtschafts- und Kulturtag in Hamburg 1982. München 1983 (=Studia Hungarica 24)
- Fazekas, Tiborc; Fischer, Holger; Pusztay, János; Veenker, Wolfgang: Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland. Wissenschaftliches Kolloquium im Rahmen

der Kulturtage der Bundesrepublik Deutschland in Budapest am 10. März 1988. Budapest 1989 (im Druck)

- Fazekas, Tiborc: Probleme des Ungarischen als Fremdsprache. In: Bachofer/Fischer 1983, 53-61
- Fazekas, Tiborc: Hungarologische Themen in Sprach- und Literaturvermittlung in der Bundesrepublik Deutschland. In: Fazekas/Fischer/Pusztay/Veenker 1989
- Fischer, Holger: Hungarológia a Hamburgi Egyetem kutatásában és oktatásában. In: M. Róna 1983, 92-96
- Fischer, Holger: Stand und Aufgaben einer interdisziplinären Landeskunde Ungarns im Rahmen der Finno-Ugristik. In: Hungarian Studies 1 (1985), 235-255
- Fischer, Holger: Geistes- und sozialwissenschaftliche Forschungen zur Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland in den achtziger Jahren. In: Fazekas/Fischer/Pusztay/Veenker 1989
- Nehring, Karl: Studia Hungarica. Forschungen zur ungarischen Sprache und Kultur in der Bundesrepublik Deutschland. In: Südosteuropa-Mitteilungen 20 (1980), 1, 63-69
- Nehring, Karl: Hungarológia a Német Szövetségi Köztársaságban. In: M. RÓNA 1983, 87-91
- M. Róna, Judit (Hrsg.): Hungarológiai oktatás régen és ma. Budapest 1983
- Veenker, Wolfgang: Die Entwicklung der Finnougristik im deutschsprachigen Raum. In: Hungarian Studies 2 (1986), 117-151
- Veenker, Wolfgang: Sprachwissenschaftliche Forschungen zur Hungarologie in der Bundesrepublik Deutschland. In: Fazekas/Fischer/Pusztay/Veenker 1989.